

**O'SPIRINLARDA HUQUQIY ONG VA HUQUQIY SAVODXONLIKNI
OSHIRISH – MUHIM IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA****Ortiqov Sirojiddin Sa'dullaevich***Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti "Psixologiya"
kafedrasi mustaqil tadqiqotchisi*

Annotatsiya: *Maqolada o'spirinlarda huquqiy ong va huquqiy savodxonlikni oshirishning ijtimoiy-psixologik muammolari o'rganilgan. Unda muammoning nazariy va amaliy jihatlari, bu borada olimlar tomonidan amalga oshirilgan ilmiy tadqiqot ishlari haqida so'z borgan. Muallif tomonidan olib borilgan tadqiqotlar mazkur muammoni o'rganish bugungi kunda ham juda dolzarb ekanligini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *shaxs, o'spirin, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, huquqiy savodxonlik, qonun, huquqiy ta'lim-tarbiya.*

Аннотация: *В статье рассматриваются социально-психологические проблемы повышения правосознания и правовой грамотности подростков. В ней рассказывается о теоретических и практических аспектах проблемы, о научных исследованиях, проводимых учеными в связи с этим. Исследования, проведенные автором, показывают, что изучение данной проблемы остается весьма актуальным и на сегодняшний день.*

Ключевые слова: *личность, подросток, правосознание, правовая культура, правовая грамотность, право, юридическое образование.*

Annotation: *The article deals with the socio-psychological problems of increasing legal awareness and legal literacy of adolescents. It tells about the theoretical and practical aspects of the problem, about the scientific research conducted by scientists in connection with this. The studies conducted by the author show that the study of this problem remains very relevant today.*

Key words: *personality, adolescent, legal awareness, legal culture, legal literacy, law, legal education.*

Bugungi kunda O'zbekiston o'z mustaqil taraqqiyotining sifat jihatdan yangi bosqichiga qadam qo'ydi. Davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizda qonun ustuvorligini ta'minlash, huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish, eng avvalo, huquqiy ta'lim va tarbiya borasidagi ishlarni tizimli va uzviy olib borish olib borilayotgan islohotlarning mazmun-mohiyatini tashkil etmoqda. Shuning uchun ham so'nggi yillarda milliy huquq tizimini tubdan isloh qilish, jamiyatda huquqiy madaniyatni shakllantirish hamda malakali yuridik kadrlarni tayyorlash borasida sezilarli ishlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, inson huquq va erkinliklariga hurmat munosabatini shakllantirish, aholining huquqiy ongi va huquqiy

madaniyatini yuksaltirish, jamiyatda fuqarolarning huquqiy savodxonligi darajasini oshirishga to'sqinlik qiluvchi bir qator muammo va kamchiliklarni bartaraf qilish dolzarb vazifa sifatida qaralmoqda.

Ana shunday muhim masalalarni yechishga yo'naltirilgan vazifalarni amalga oshirishda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi 2019 yil 9 yanvardagi PF-5618-sonli Farmonining qabul qilinishi ayni muddaodir. Farmonda yosh avlod ongiga huquq va burch, halollik va poklik tushunchalarini hamda odob-axloq normalarini chuqur singdirib borish, Konstitutsiyaning muhim jihatlarini ularga bolaligidan boshlab o'rgatish; aholi o'rtasida huquqiy madaniyatni shakllantirish bo'yicha huquqiy-ma'rifiy tadbirlarni xalqimiz tarixi, dini, milliy qadriyatlarini o'rgatish bilan uyg'un holda tashkil qilish, shuningdek, har bir fuqaroda davlat ramzlari bilan faxrlanish tuyg'ularini shakllantirish orqali mamlakatga daxldorlik, vatanparvarlik hissini kuchaytirish; jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishda, eng avvalo, ta'lim-tarbiyaning tizimli va uzviy ravishda olib borilishiga alohida e'tibor qaratish, maktabgacha ta'lim tizimidan boshlab, aholining barcha qatlamlariga huquqiy ong va huquqiy madaniyatni chuqur singdirish, shaxsiy manfaatlar hamda jamiyat manfaatlari o'rtasidagi muvozanatni saqlash g'oyalari keng targ'ib qilish va boshqa shu kabi dolzarb vazifalarni bajarish kun tartibidagi asosiy masalalar sifatida qaralgan.

Jahon ilm fanida, jumladan psixologiya fani sohalarida shaxsning huquqiy ongi va huquqiy madaniyati, huquqiy savodxonlik va savodsizlikning psixologik xususiyatlari, psixologik savodxonlikning shaxs ijtimoiylashuviga ta'siriga oid ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Bu borada, jamiyatda o'z o'rnini topishga qiynaladigan yoshlarning fuqarolik huquqlarini anglab yetishi, shaxsiy va jamoat ishida faolligini namoyon etishiga to'siq bo'luvchi holatlarning huquqiy jihatlarini ta'minlash, ularda huquqiy savodxonlikning psixologik jihatlarini ilmiy tadqiq etish va keng qamrovli konstruktiv choralarini amalga oshirish zarurati kuzatilmoqda. Shu mavzularda tadqiqotchilar P.A.Yakimov, I.N.Vanuchuk, Ye.A.Basova, T.V.Nabieva, V.X.Djabbarov, A.O.Kuratov, Sh.F.Faraxutdinov, G.G.Sorokin va boshqalar tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlar muhim bo'lib, ularning ishlarida huquqiy ong va huquqiy savodxonlik masalalari tadqiqot ishlarining maqsad va mazmunidan kelib chiqqan holda samarali o'rganilganligini ta'kidlash o'rinlidir.

Bizning ilmiy tadqiqot ishimiz yuqoridagilardan biroz farqli ravishda o'spirinlarda huquqiy ong va huquqiy savodxonlikni oshirishning ijtimoiy-psixologik omillarini o'rganishga qaratilgan. Shu maqsadda tajriba-sinov ishlarida Qarshi davlat universiteti va Samarqand davlat universiteti talabalarini respondent sifatida tanlab oldik, ular jami 309 nafarni tashkil etadi. Tadqiqot ishida

o'spirinlarda huquqiy savodxonlikni oshirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini aniqlash maqsadida kuzatish, suhbat metodlari, shuningdek L.S.Mozjakovaning "Huquqiy savodxonlikni o'rganish", D.S.Beznosovning "Huquqga munosabat" kabi metodikalari va empirik ma'lumotlarning normal taqsimlanish qonuniga mosligini tekshirishda Kolmogorov-Smirnov mezonidan foydalandik.

Ma'lumki, huquqiy savodxonlik shaxsda zarur bilim, o'quv va ko'nikalar hisobida mustahkamalanadi. Biz tadqiqotimizda o'spirinlarning huquqiy savodxonligida normalarga amal qilish uquv va ko'nikmalarini tadqiq etishga e'tibor qaratdik. O'rganish natijasida o'spirinlarning huquqiy savodxonlik qo'nikmalari qo'yidagicha namoyon bo'lishi kuzatildi (1-jadval).

1-jadval

Huquqiy normalarga rioya qilish xususiyatlari ko'rsatkichlari

Baholash mezonlari	O'spirinlar munosabat miqdori nafar	Foiz
Xavfli qonun buzilishi bilan bog'liq vaziyatlarda qonun normalarini qo'llash ko'nikmasiga egalik	119	38,51
Qiyin vaziyatlarda huquqiy normalarni qo'llash uquvi	165	53,4
Odatiy holatdan huquqiy normalarni qo'llash o'quvi	25	8,09
Huquqiy normalarni qo'llash o'quvining yetarli emasligi	-	-

O'spirinlar huquqiy normalarga rioya qilish xususiyatlarida quyidagi munosabatlarni ustuvor tarzda baholadilar. Birinchisi, "xavfli qonun buzilishi bilan bog'liq vaziyatlarda qonun normalarini qo'llash ko'nikmasiga egalik" asosida baholaganlar (119 nafar (38,51 %)). Bundan ko'rinadiki, huquqiy normalarni amaliy qo'llash hisobida uni o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'lganliklarini bildirganlar.

Ikkinchisi esa "qiyin vaziyatlarda huquqiy normalarni qo'llash o'quvi" bilan bog'liq munosabatda aks etgan (165 nafar (53,4%)). Bu holat esa o'spirinlar tomonidan normalarni qo'llash uquvi hisobida o'zlashtirish mumkinligini ko'rsatmoqda.

Uchinchi toifa o'spirinlarda "odatiy holatdan huquqiy normalarni qo'llash o'quvi" orqali unga rioya qilish muhimligini bildirdilar (25 nafar (9,09)). O'spirinlar

oddiy holatlarda ham huquqiy normalarni qo'llash hisobidan ma'lum darajada huquqiy savodxonlikka ega bo'lar ekan.

2-jadval

O'spirinlarda huquqiy savodxonlik shakllanishiga sabab bo'lgan omillar ko'rsatkichlari

Baholash mezonlari	O'spirinlar munosabat miqdori nafar	Foiz
Ta'lim jarayonida huquq fanlarining o'qitilishi	129	41,75
Huquqiy holatlar bilan bog'liq vaziyatlarga tushib qolganligim	39	12,62
Har bir fuqaro huquqiy savodxonlikka ega bo'lishi kerak degan tasavvur	75	24,27
Huquq sohasiga bo'lgan qiziqishim	17	5,5
Shaxsiy intilishim	20	6,47
Atrofdagilardan huquqiy jihatdan ustuvor bo'lish istagi	-	-
Hayotda kerak bo'ladi degan tushuncha tufayli	29	9,39
Boshqa sabablar	-	-

O'spirinlar fikridan "ta'lim jarayonida huquq fanlarining o'qitilishi" huquqiy savodxonlikni shakllanishining asosiy sababi deb baholash mumkin (129 nafar (41,75 %)). Ayrimlari o'zlarida huquqiy savodxonlik shakllanishining asosiy sharti "huquqiy holatlar bilan bog'liq vaziyatlarga tushib qolganligim" deb munosabat bildirganlar (39 nafar (12,62%). Bir guruh o'spirinlar esa "har bir fuqaro huquqiy savodxonlikka ega bo'lishi kerak degan tasavvur" ushbu yo'nalishdagi bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishning asosiy sharti deb ko'rsatmoqdalar (75 nafar (24,27%)).

O'spirinlarning 17 nafari (5,5%)da esa huquqiy savodxonliklarining asosiy sababi sifatida qiziqishlari xizmat qilayotganliklarini ifodalaydilar. Shaxsiy intilishlarini sabab sifatida ko'rsatuvchilar 20 nafar (6,47%)ni tashkil etmoqda. Bu holat ham fuqarolar orasida turli bilimlarga qiziquvchi insonlar ham borligidan dalolat bermoqda. Shuningdek, "hayotda kerak bo'ladi degan tushuncha tufayli" huquqiy savodxonlikni shakllantiruvchilar 29 nafar (9,39%)ni tashkil etdi. Ushbu toifa o'spirinlar oldingi tahlillarda huquqiy savodxonlikni o'zini o'zi nazaorat qiluvchilarning munosabatini davomi deyish mumkin.

Xullas, o'spirinlarning munosabatiga ko'ra huquqiy savodxonlikka bo'lgan ehtiyoj shaxsning har doim huquqiy bilimlar olishga va boyitib borishiga zaruratni hamda huquqiy masalalarga duch kelgandagina bilimlarga zaruratni vujudga keltirilgan. Ularning ko'pchilik qismi huquqning ayrim jihatlarini bilishlari, bir qatorlari esa huquq bo'yicha biror bir ma'lumotga ega emasliklari kuzatildi. O'spirinlarda huquqiy savodxonligiga erishishning psixologik tahlili ular orasida ma'lum savodxonlikni oshirishga xizmat qiluvchi manbalardan foydalanishlariga ko'ra huquqiy manbalarni tushunmaydigan, foydalana olmaydigan va huquqiy manbalardan foydalana oladiganlar toifasiga ajratildi. O'spirinlarning huquqiy savodxonligi yo'nalishida huquqiy ma'lumotga, huquqiy qadriyatga, huquqiy faollikka, o'zini o'zi huquqiy nazorat qilish xususiyatlari egadirlar, ammo ularda huquqiy ijodkorlik yetishmaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 9 yanvardagi "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi PF-5618-sonli Farmon. <https://lex.uz/ru/docs/4149765>
2. Джураев Б. Психологические особенности формирования юридической понятий у учащихся. НАУ Национальная ассоциация ученых, VII Международная научно-практическая конференция: «Отечественная наука в эпоху изменений: постулаты прошлого и теории нового времени» часть 8, 2(7) Екатеринбург. -2015, 103-104с.
3. Куратов А.О. Формирование социальной грамотности у курсантов в информационной образовательной среде военного вуза: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук.- Кострома 2006. -С.-22.
4. Кузнецова Н. О. формирование правовой компетентности специалистов по рекламе и связям с общественностью в процессе профессиональной подготовки: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. - Самара -2020, -21с.
5. Набиева Т.В. Формирование гражданской грамотности старшеклассников: Автореферат диссерт... кандидат педагог. наук. -Уфа, 2005.-28 с. -28 бет.
6. O.S.Qodirov. Umumiy psixologiya // O'quv qo'llanma. - Samarqand, 2022.-250 b.
7. O.S.Qodirov, Sh.N.Xotamov. Ijtimoiy psixologiya //Darslik. - Samarqand, 2023.-346 b.

8. Safarovich Q. O. et al. O'QUVCHILAR XULQ-ATVORI PROFILAKTİKASIDA MAQSADGA YO'NALTIRILGAN TARBIYAVIY TA'SIR MODELİ //PEDAGOG. - 2023. - T. 6. - №. 2. - C. 382-386.

9. Safarovich Q. O. et al. TARBIYASI QIYIN O'QUVCHILARNING XULQ-ATVORI BILAN BOG'LIQ MUAMMOLARNI BARTARAF ETISH MASALALARI //PEDAGOG. - 2023. - T. 6. - №. 2. - C. 367-371.

10. Safarovich Q. O. et al. TEENAGER CHILD PSYCHOLOGY //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. - 2022. - T. 10. - №. 5. - C. 454-462.